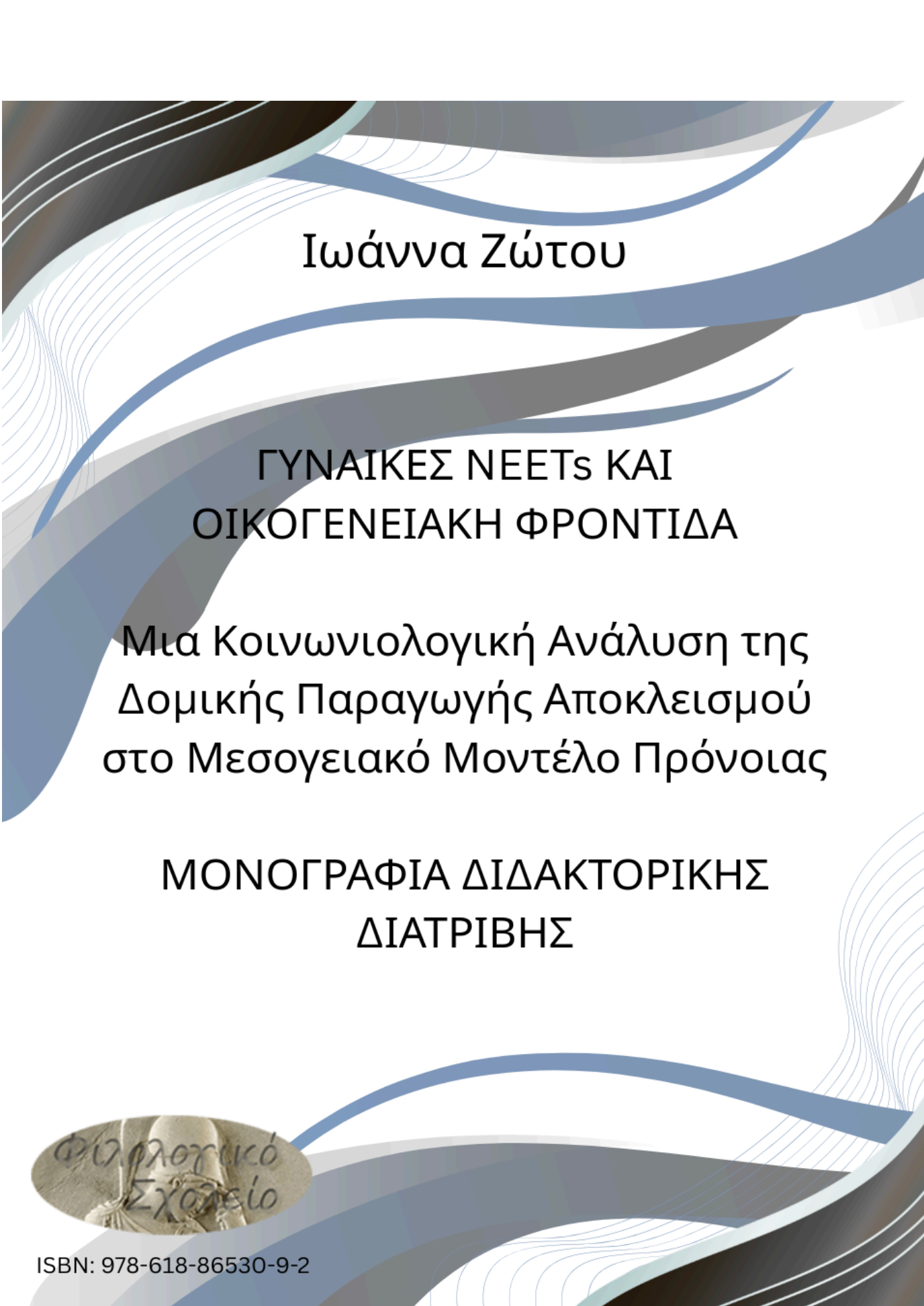

Ιωάννα Ζώτου

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΝΕΕΤs ΚΑΙ
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ

Μια Κοινωνιολογική Ανάλυση της
Δομικής Παραγωγής Αποκλεισμού
στο Μεσογειακό Μοντέλο Πρόνοιας

ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗΣ
ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

ISBN: 978-618-86530-9-2

Ιωάννα Ζώτου

ΓΥΝΑΙΚΕΣ NEETs ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ

Μια Κοινωνιολογική Ανάλυση της Δομικής Παραγωγής
Αποκλεισμού
στο Μεσογειακό Μοντέλο Πρόνοιας

ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Εκδόσεις: Φιλολογικό σχολείο

Επιμέλεια: Ευαγγελία-Ευτυχία Καραγιάννη

Διεύθυνση/ Κεντρική Διάθεση: Πάτμου 20, Χολαργός 15562

Email: info@filologikosxoleio.gr

Website/ e-shop: filologikosxoleio.gr

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή σε άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Copyright © 2023

Φιλολογικό Σχολείο

Γυναίκες NEETs και Οικογενειακή Φροντίδα

*Μια Κοινωνιολογική Ανάλυση της Δομικής Παραγωγής Αποκλεισμού
στο Μεσογειακό Μοντέλο Πρόνοιας*

Ιωάννα Ζώτου

Μονογραφία Διδακτορικής Διατριβής

*Το έργο εξετάζει τη σχέση μεταξύ της θεσμικής οργάνωσης της φροντίδας,
της έμφυλης κατανομής της μη αμειβόμενης εργασίας και της κατηγορίας NEET,
με ιδιαίτερη έμφαση στο μεσογειακό καθεστώς πρόνοιας.*

2026

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η ολοκλήρωση μιας διδακτορικής μονογραφίας δεν αποτελεί αποκλειστικά ατομική διαδρομή. Προϋποθέτει χρόνο, επιμονή, πνευματική πειθαρχία, αλλά και ένα δίκτυο ανθρώπων που στηρίζει τη διαδικασία της έρευνας, της αμφισβήτησης και της επανεξέτασης των ίδιων των βεβαιοτήτων του ερευνητή. Θα ήθελα, γι' αυτό, να εκφράσω την ειλικρινή μου ευγνωμοσύνη σε όλους όσους συνέβαλαν, άμεσα ή έμμεσα, στη διαμόρφωση των συνθηκών μέσα στις οποίες κατέστη δυνατή η παρούσα εργασία.

Ιδιαίτερη θέση στις ευχαριστίες μου κατέχει η οικογένειά μου. Η σταθερή παρουσία, η υπομονή, η κατανόηση και η καθημερινή ενθάρρυνσή της αποτέλεσαν ουσιαστική πηγή δύναμης σε όλα τα στάδια της συγγραφής. Η υποστήριξή της δεν υπήρξε μόνο συναισθηματική· υπήρξε η υλική και ηθική υποδομή που επέτρεψε την αφοσίωση σε ένα απαιτητικό επιστημονικό εγχείρημα. Σε μια μονογραφία που εξετάζει ακριβώς την κοινωνική σημασία της φροντίδας, η αναγνώριση αυτής της διάστασης αποκτά για μένα ιδιαίτερη συμβολική βαρύτητα.

Ευχαριστώ επίσης όσους, μέσα από επιστημονικές συζητήσεις, παρατηρήσεις και κριτικά ερωτήματα, με ώθησαν να διατυπώσω με μεγαλύτερη σαφήνεια το θεωρητικό πρόβλημα της μελέτης. Κάθε εύστοχη ένσταση λειτούργησε ως υπενθύμιση ότι η επιστημονική έρευνα δεν προχωρά με την απλή επιβεβαίωση αρχικών υποθέσεων, αλλά με τη συστηματική δοκιμασία των εννοιών, των ορίων και των ερμηνειών της.

ΑΦΙΕΡΩΣΗ

*Στην οικογένειά μου,
για την αδιάλειπτη παρουσία, τη φροντίδα και την πίστη της.*

Πίνακας περιεχομένων

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑΣ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΩΝ NEETs ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ	10
1.1 Η ιστορική ανάδυση του όρου NEET στην Ευρωπαϊκή Ένωση	11
1.2 NEET: Στατιστική κατηγορία ή κοινωνική πραγματικότητα;	15
1.3 Κριτική στον κυρίαρχο λόγο περί «αδράνειας»	21
1.4 NEET και κοινωνικός αποκλεισμός: θεωρητικές προσεγγίσεις	26
1.5 Η απουσία του φύλου στον κυρίαρχο ορισμό	32
1.6 Προς μια νέα εννοιολόγηση: NEET ως αόρατη εργασία	39
1.7 Μεθοδολογική προσέγγιση και ερευνητικός σχεδιασμός	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΚΑΙ ΕΜΦΥΛΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	47
2.1 Θεωρίες κράτους πρόνοιας και φροντίδας	48
2.2 Nordic model: απο-οικογενειοποίηση της φροντίδας	51
2.3 Continental model: υβριδική κατανομή ευθύνης	53
2.4 Mediterranean model: οικογενειοκεντρική φροντίδα	56
2.5 Έμφυλη κατανομή και κοινωνική αναπαραγωγή	58
2.6 Συγκριτική σύνθεση: ποιο μοντέλο παράγει NEET γυναίκες;	61
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΩΣ ΑΟΡΑΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ	68
3.1 Η οικογένεια ως θεσμός κοινωνικής πολιτικής	68
3.2 Η μεταφορά ευθύνης από το κράτος στο νοικοκυριό	71
3.3 Έμφυλοι ρόλοι και φροντίδα στην Ελλάδα	73
3.4 Habitus και αναπαραγωγή (Bourdieu)	76
3.5 Ηθικές υποχρεώσεις και πολιτισμικά πρότυπα	78
3.6 Η οικογένεια ως μηχανισμός παραγωγής NEET	80
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Ο ΧΡΟΝΟΣ ΤΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΚΑΙ Η ΑΟΡΑΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ	85
4.1 Θεωρίες χρόνου και κοινωνικής οργάνωσης	85
4.2 Time poverty και έμφυλες ανισότητες	88
4.3 Καθημερινότητα γυναικών εκτός αγοράς εργασίας	90
4.4 Η έννοια του «δεσμευμένου χρόνου»	92

4.5 Φροντίδα ως πλήρης απασχόληση χωρίς αναγνώριση	96
4.6 NEET ως χρονική κατάσταση και όχι απουσία εργασίας	98
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΕ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΗ ΤΥΦΛΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ	99
5.1 Ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης	100
5.2 Youth Guarantee και NEETs	102
5.3 Η απουσία της διάστασης φύλου	104
5.4 Πολιτικές χωρίς φροντίδα: structural blind spots	106
5.5 Η Ελλάδα ως case study αποτυχίας	109
5.6 Προς μια care-centered πολιτική	112
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΝΘΕΣΗ – ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΝΕΑ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ NEETs	118
6.1 Ανακεφαλαίωση θεωρητικών αξόνων	120
6.2 NEET ως αποτέλεσμα κοινωνικής αναπαραγωγής	130
6.3 Η έννοια της «αόρατης ένταξης»	139
6.4 Πρόταση νέου θεωρητικού μοντέλου	150
6.5 Επαναπροσδιορισμός της κοινωνιολογικής ερμηνείας των NEETs	162
6.6 Όρια και προοπτικές έρευνας	172
Βιβλιογραφικές αναφορές	182

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑΣ

Η παρούσα μονογραφία εξετάζει την κατηγορία NEET όχι ως αυτονόητη περιγραφή μιας ενιαίας κοινωνικής ομάδας, αλλά ως θεσμικό και αναλυτικό σχήμα το οποίο αποκτά διαφορετικό νόημα ανάλογα με το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο χρησιμοποιείται. Η κεντρική προβληματική εστιάζει στις γυναίκες που καταγράφονται εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης και κατάρτισης, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να είναι ενταγμένες σε απαιτητικά καθεστώτα μη αμειβόμενης φροντίδας. Η αφετηρία της μελέτης δεν είναι ότι όλες οι γυναίκες NEET είναι φροντίστριες ούτε ότι η φροντίδα οδηγεί αναγκαστικά σε κατάσταση NEET. Το ερευνητικό ζητούμενο είναι ακριβώς να διερευνηθεί υπό ποιες θεσμικές, οικογενειακές και έμφυλες συνθήκες η ανάληψη φροντίδας μπορεί να περιορίζει την πραγματική δυνατότητα συμμετοχής στην εργασία, στην εκπαίδευση και στην κατάρτιση.

Η ανάλυση τοποθετείται στη συμβολή της κοινωνιολογίας της εργασίας, της κοινωνικής πολιτικής, της θεωρίας της κοινωνικής αναπαραγωγής και της φεμινιστικής πολιτικής οικονομίας. Στο πλαίσιο αυτό, η «μη συμμετοχή» δεν αντιμετωπίζεται ως ατομικό χαρακτηριστικό αλλά ως ενδεχόμενο αποτέλεσμα σχέσεων που οργανώνουν άνισα την πρόσβαση σε χρόνο, υπηρεσίες, εισόδημα και δυνατότητες επιλογής. Το μεσογειακό καθεστώς πρόνοιας χρησιμοποιείται ως κρίσιμος αναλυτικός φακός, όχι ως

αμετάβλητος ή ομοιογενής τύπος. Η έμφαση δίνεται στους μηχανισμούς οικογενειοποίησης της φροντίδας και στην πιθανότητα οι μη καλυπτόμενες ανάγκες να απορροφώνται από το νοικοκυριό και, μέσα σε αυτό, να κατανέμονται με έμφυλο τρόπο (Leitner, 2003; Naldini, 2004; Saraceno, 2016).

KΕΝΤΡΙΚΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΩΤΗΜΑ

Σε ποιον βαθμό και με ποιους μηχανισμούς τα καθεστώτα φροντίδας, και ειδικά το μεσογειακό μοντέλο, παράγουν και συντηρούν γυναικείους πληθυσμούς NEET μέσω της αόρατης εργασίας φροντίδας;

ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

1. Πώς ορίζεται και κατασκευάζεται η κατηγορία NEET σε ευρωπαϊκό επίπεδο;
2. Σε ποιο βαθμό η ένταξη στις NEETs αποκρύπτει μορφές μη αμειβόμενης εργασίας;
3. Πώς τα διαφορετικά καθεστώτα πρόνοιας (Nordic, Continental, Mediterranean) κατανέμουν τη φροντίδα;
4. Ποιος είναι ο ρόλος της οικογένειας στη μεταφορά της ευθύνης φροντίδας στις γυναίκες;
5. Πώς βιώνεται ο χρόνος και η καθημερινότητα των γυναικών NEET;
6. Σε ποιο βαθμό οι ευρωπαϊκές πολιτικές αποτυγχάνουν να ενσωματώσουν τη διάσταση της φροντίδας;

Τα ερωτήματα αυτά συγκροτούν μια ενιαία αναλυτική ακολουθία: από τον ορισμό της κατηγορίας και τα όρια της στατιστικής της χρήσης, στη θεσμική κατανομή της φροντίδας, στην οικογένεια ως φορέα κοινωνικής προστασίας, στη χρονική δέσμευση που παράγει η μη αμειβόμενη εργασία και, τελικά, στην ικανότητα των πολιτικών ενεργοποίησης να αναγνωρίζουν ή να παραβλέπουν αυτούς τους μηχανισμούς. Η διατύπωση του κεντρικού ερωτήματος είναι σκόπιμα αιτιακή, αλλά η ανάλυση που ακολουθεί δεν προϋποθέτει το συμπέρασμα: εξετάζει κριτικά τις ενδιάμεσες συνθήκες και τις εναλλακτικές εξηγήσεις που απαιτούνται, ώστε μια τέτοια σχέση να μπορεί να θεωρηθεί κοινωνιολογικά πειστική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΩΝ NEETs ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ

Το πρώτο κεφάλαιο θεμελιώνει το εννοιολογικό πρόβλημα της μονογραφίας. Η έννοια NEET εξετάζεται ταυτόχρονα ως στατιστική κατηγορία, ως κατηγορία πολιτικής και ως τρόπος κοινωνικής ορατότητας. Η χρήση του όρου «κοινωνική κατασκευή» δεν σημαίνει ότι η ανεργία, η εκπαιδευτική αποσύνδεση ή η κοινωνική ευαλωτότητα είναι μη πραγματικές. Σημαίνει ότι ο τρόπος με τον οποίο διαφορετικές καταστάσεις ομαδοποιούνται, ονομάζονται και μετατρέπονται σε αντικείμενο παρέμβασης, αποτελεί κοινωνική και θεσμική διαδικασία. Το κεφάλαιο,

επομένως, δεν απορρίπτει την αναλυτική χρησιμότητα του δείκτη· εξετάζει τα όριά του και τις μορφές δραστηριότητας που μένουν έξω από το πεδίο ορατότητάς του.

1.1 Η ιστορική ανάπτυξη του όρου NEET στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η κατηγορία NEET (Not in Education, Employment or Training) διαμορφώθηκε ως απάντηση στην ανάγκη να περιγραφούν νέοι που δεν μπορούσαν να αποτυπωθούν ικανοποιητικά μέσω της στενής διάκρισης μεταξύ απασχολούμενων και ανέργων. Η εννοιολογική της δύναμη βρίσκεται ακριβώς στη δυνατότητα να συσπειρώνει σε έναν δείκτη πολλαπλές μορφές απομάκρυνσης από θεσμούς που θεωρούνται κεντρικοί για τη μετάβαση στην ενήλικη ζωή. Η ίδια αυτή ιδιότητα, όμως, συνιστά και το πρώτο της αναλυτικό όριο: η κατηγορία παράγει συγκρισιμότητα μέσω της αφαίρεσης διαφορών. Έτσι, η διοικητική χρησιμότητα και η κοινωνιολογική ακρίβεια δεν ταυτίζονται κατ' ανάγκην (Maguire, 2018; Danner et al., 2021).

Η διάδοση του όρου στην ευρωπαϊκή πολιτική συνέπεσε με την ενίσχυση των στρατηγικών ενεργοποίησης και με την αυξανόμενη έμφαση στην ομαλή μετάβαση από την εκπαίδευση στην απασχόληση. Μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση, η νεανική ανεργία και η παρατεταμένη αποσύνδεση από την αγορά εργασίας κατέστησαν την κατηγορία ιδιαίτερα σημαντική για την παρακολούθηση της κοινωνικής ευαλωτότητας. Η χρησιμότητα

αυτή είναι πραγματική: η παραμονή εκτός βασικών θεσμών μπορεί να έχει σωρευτικές επιπτώσεις στην εργασιακή πορεία και στην πρόσβαση σε κοινωνικούς πόρους. Ωστόσο, η μέτρηση της θέσης δεν εξηγεί από μόνη της τη διαδρομή που οδήγησε σε αυτήν (Vancea & Utzet, 2018; O'Higgins & Brockie, 2024).

Από κοινωνιολογική άποψη, το κρίσιμο ζήτημα δεν είναι αν η κατηγορία «υπάρχει», αλλά ποια κοινωνικά φαινόμενα γίνονται ορατά όταν υιοθετείται και ποια χάνουν αναλυτική ευκρίνεια. Η ετικέτα NEET τοποθετεί στην ίδια ταξινομική θέση άτομα με διαφορετικές σχέσεις προς την αγορά εργασίας, την εκπαίδευση, το νοικοκυριό και το κράτος πρόνοιας. Ένας άνεργος που αναζητά εργασία, μια νέα μητέρα που δεν έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες φροντίδας και ένα άτομο σε μεταβατική περίοδο μπορεί να εμφανίζονται στον ίδιο δείκτη χωρίς να μοιράζονται τον ίδιο μηχανισμό μη συμμετοχής. Η ετερογένεια αυτή αποτελεί κεντρική αφετηρία της κριτικής βιβλιογραφίας (Zuccotti & O'Reilly, 2019; Kang & Youn, 2024).

Η κατηγορία πρέπει επίσης να ενταχθεί στις μεταβολές του ίδιου του κράτους πρόνοιας. Η μετάβαση προς πολιτικές ενεργοποίησης δεν ισοδυναμεί αυτομάτως με αποδυνάμωση της κοινωνικής προστασίας, αλλά μεταβάλλει τον τρόπο με τον οποίο ορίζεται ο αποδέκτης της πολιτικής: από φορέας κοινωνικού κινδύνου σε υποκείμενο που καλείται να κινητοποιήσει δεξιότητες, να αναζητήσει ευκαιρίες και να επανενταχθεί στους θεσμούς. Η

μετατόπιση αυτή καθιστά κρίσιμο το ερώτημα αν όλοι διαθέτουν τις ίδιες πραγματικές προϋποθέσεις ενεργοποίησης. Για τις γυναίκες με υποχρεώσεις φροντίδας, η απάντηση εξαρτάται από το ποιος αναλαμβάνει τη φροντίδα, ποιες υπηρεσίες είναι διαθέσιμες και πόσο ελέγξιμος είναι ο καθημερινός χρόνος.

Η θεωρία της κοινωνικής αναπαραγωγής προσφέρει ένα διαφορετικό σημείο εισόδου στο πρόβλημα. Αν η κοινωνία αναπαράγεται όχι μόνο μέσω της αμειβόμενης παραγωγής αλλά και μέσω της ανατροφής, της φροντίδας, της συντήρησης του νοικοκυριού και της καθημερινής υποστήριξης εξαρτώμενων μελών, τότε η απουσία από την αγορά δεν μπορεί να ταυτίζεται με απουσία κοινωνικά αναγκαίας εργασίας. Το επιχείρημα δεν συνεπάγεται ότι κάθε μη αμειβόμενη δραστηριότητα πρέπει να θεωρείται ισοδύναμη με αμειβόμενη εργασία· υποδεικνύει, όμως, ότι η αναλυτική διάκριση παραγωγής και αναπαραγωγής είναι θεσμικά και έμφυλα οργανωμένη (Bakker, 2007; Luxton, 2018; Backer & Cairns, 2021).

Η διάσταση του φύλου γίνεται ιδιαίτερα σημαντική επειδή η μη αμειβόμενη φροντίδα δεν κατανέμεται ουδέτερα. Η διεθνής βιβλιογραφία για τις γυναίκες NEET αναδεικνύει ότι οικογενειακές υποχρεώσεις, μητρότητα, πρόσβαση σε φροντίδα και θεσμικές ρυθμίσεις επηρεάζουν διαφορετικά τις γυναίκες διαδρομές μη συμμετοχής (Maguire, 2018; Lüküslü & Çelik, 2022; Dicks et al., 2022). Η παρούσα μονογραφία αξιοποιεί αυτή τη

διαπίστωση με προσοχή: δεν θεωρεί τη γυναικεία κατάσταση NEET συνώνυμη της φροντίδας, αλλά αντιμετωπίζει τη φροντίδα ως πιθανό μηχανισμό που πρέπει να εξεταστεί σε συνάρτηση με τάξη, οικογενειακή σύνθεση, ηλικία, εθνοτικότητα και διαθέσιμες υπηρεσίες.

Η συγκριτική διάσταση των καθεστώτων πρόνοιας επιτρέπει να μετακινηθεί η ανάλυση από το άτομο στις θεσμικές προϋποθέσεις της συμμετοχής. Οι διαφορές μεταξύ περισσότερο απο-οικογενειοποιημένων και περισσότερο οικογενειοκεντρικών συστημάτων αφορούν το ποσοστό του κόστους φροντίδας που αναλαμβάνεται από δημόσιες υπηρεσίες, αγορά και νοικοκυριό. Η τυπολογία δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως άκαμπτη γεωγραφική ιεράρχηση· οι χώρες είναι ετερογενείς και μεταβάλλονται. Παρ' όλα αυτά, η έννοια του familialism παραμένει χρήσιμη για να αναλυθεί πώς θεσμικές προσδοκίες οικογενειακής διαθεσιμότητας μπορούν να μετασχηματιστούν σε έμφυλες υποχρεώσεις (Leitner, 2003; Naldini, 2004; Saraceno, 2016).

Η ιστορική ανάπτυξη της κατηγορίας NEET, συνεπώς, έχει διπλή σημασία για την παρούσα έρευνα. Από τη μία πλευρά, παρέχει ένα λειτουργικό εργαλείο εντοπισμού πληθυσμών που βρίσκονται εκτός βασικών θεσμών. Από την άλλη, η ίδια η λογική της κατηγορίας τείνει να ορίζει τη συμμετοχή αρνητικά, μέσω της απουσίας από τρεις θεσμικά αναγνωρισμένες σφαίρες. Η κοινωνιολογική πρόκληση είναι να διατηρηθεί η περιγραφική

χρησιμότητα του δείκτη χωρίς να μετατραπεί σε πλήρη εξήγηση της κοινωνικής θέσης. Αυτή η διάκριση ανάμεσα στην καταγραφή και στην ερμηνεία αποτελεί τη βάση της επόμενης ενότητας.

Πίνακας 1. Αναλυτική σύγκριση καθεστώτων φροντίδας ως προς τις προϋποθέσεις συμμετοχής

Διάσταση	Περισσότερο απο-οικογενειοποιημένο πλαίσιο	Περισσότερο οικογενειοκεντρικό πλαίσιο
Κύριος φορέας φροντίδας	Υψηλότερη θεσμική/δημόσια συμμετοχή	Μεγαλύτερη εξάρτηση από το νοικοκυριό
Χρονικό κόστος για το άτομο	Μερικώς κοινωνικοποιημένο	Πιθανότερη ιδιωτική απορρόφηση
Έμφυλη επίπτωση	Μπορεί να μετριάζεται μέσω υπηρεσιών	Ενδέχεται να ενισχύεται όταν η φροντίδα κατανέμεται άνισα
Σχέση με NEET	Ο δείκτης απαιτεί ερμηνεία της ατομικής διαδρομής	Η φροντίδα αποτελεί πιθανό, όχι μοναδικό, μηχανισμό μη συμμετοχής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΩΣ ΑΟΡΑΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Το κεφάλαιο μεταφέρει την ανάλυση από τη μακρο-τυπολογία των καθεστώτων φροντίδας στον κοινωνικό θεσμό που απορροφά μεγάλο μέρος των συνεπειών τους: την οικογένεια. Η βασική υπόθεση δεν είναι ότι η οικογένεια υποκαθιστά πάντοτε το κράτος, αλλά ότι σε οικογενειοκεντρικά συστήματα λειτουργεί ως κρίσιμος μηχανισμός μετάφρασης δημόσιων ελλειμμάτων σε ιδιωτικές υποχρεώσεις. Η ανάλυση εστιάζει ειδικά στην Ελλάδα και εξετάζει πώς οι έμφυλοι ρόλοι, το *habitus* και οι ηθικές υποχρεώσεις μπορούν να μετατρέψουν την ανάγκη φροντίδας σε άνιση χρονική δέσμευση.

Η έννοια «αόρατο κράτος πρόνοιας» χρησιμοποιείται εδώ ως κοινωνιολογική μεταφορά και όχι ως ταύτιση οικογένειας και κράτους. Στόχος είναι να φωτιστεί η λειτουργία μέσω της οποίας το νοικοκυριό υποκαθιστά ή συμπληρώνει θεσμικές παροχές, μετατρέποντας κοινωνικές ανάγκες σε ιδιωτικές υποχρεώσεις. Η ανάλυση εστιάζει ιδιαίτερα στο εσωτερικό ερώτημα κατανομής: ποιο μέλος διαθέτει χρόνο, ποιο μπορεί να αγοράσει υπηρεσίες και ποιο αναλαμβάνει την ηθική ευθύνη.

3.1 Η οικογένεια ως θεσμός κοινωνικής πολιτικής

Η οικογένεια αντιμετωπίζεται συχνά στην κοινωνική πολιτική ως ιδιωτικός χώρος που βρίσκεται έξω από το κράτος. Η διάκριση

αυτή είναι αναλυτικά παραπλανητική. Στην πράξη, η οικογένεια παράγει υπηρεσίες, μεταβιβάζει πόρους, απορροφά κινδύνους και οργανώνει φροντίδα, δηλαδή εκτελεί λειτουργίες που βρίσκονται στον πυρήνα της κοινωνικής προστασίας. Η ελληνική εμπειρία έχει περιγραφεί επανειλημμένα ως σύστημα στο οποίο το «άτυπο» κοινωνικό κράτος συμπληρώνει το επίσημο, ιδίως όταν οι δημόσιες δομές είναι κατακερματισμένες ή ανεπαρκείς (Τράπεζα της Ελλάδος, 2011; Ίδρυμα Heinrich Böll Ελλάδας, 2024).

Η λειτουργία αυτή δεν είναι ουδέτερη ως προς την κοινωνική τάξη. Τα νοικοκυριά με υψηλότερους πόρους μπορούν να αγοράσουν υπηρεσίες ή να οργανώσουν λύσεις που μειώνουν την προσωπική χρονική επιβάρυνση. Τα νοικοκυριά με περιορισμένους πόρους εξαρτώνται περισσότερο από τη μη αμειβόμενη διαθεσιμότητα των μελών τους. Επομένως, η οικογενειακή φροντίδα αποτελεί ταυτόχρονα μηχανισμό προστασίας και μηχανισμό αναπαραγωγής ανισοτήτων. Προστατεύει το εξαρτώμενο μέλος, αλλά μπορεί να μεταφέρει το κόστος σε εκείνον ή εκείνη που αναλαμβάνει τη φροντίδα.

Η έννοια της οικογένειας ως θεσμού κοινωνικής πολιτικής επιτρέπει στη μονογραφία να αποφύγει δύο απλουστεύσεις: ούτε το κράτος είναι ο μόνος παραγωγός πρόνοιας ούτε η οικογένεια είναι απλώς χώρος συναισθηματικών σχέσεων. Η οικογένεια είναι κόμβος ανακατανομής χρόνου, χρήματος και ευθύνης. Η θέση

αυτή είναι απαραίτητη για να κατανοηθεί γιατί η κοινωνική θέση μιας νεαρής γυναίκας μπορεί να επηρεαστεί από ανάγκες φροντίδας που δεν αφορούν την ίδια άμεσα αλλά άλλα μέλη του νοικοκυριού.

Η έννοια της οικογένειας ως θεσμού κοινωνικής πολιτικής απαιτεί να εγκαταλειφθεί η αυστηρή διάκριση ανάμεσα στο «δημόσιο» κράτος πρόνοιας και στην «ιδιωτική» οικογενειακή ζωή. Στα μεσογειακά καθεστώτα, σημαντικό μέρος της κοινωνικής προστασίας δεν παρέχεται μέσω διοικητικών υπηρεσιών αλλά μέσα από συγγενικές μεταβιβάσεις εισοδήματος, κατοικίας, φροντίδας και χρόνου. Η Naldini (2004) δείχνει ότι η οικογένεια είναι δομικό στοιχείο του τρόπου με τον οποίο οργανώνεται η πρόνοια στη Νότια Ευρώπη, ενώ οι Ajzenstadt και Gal (2010) αναδεικνύουν τη στενή σύνδεση οικογένειας, φύλου και κοινωνικής πολιτικής στα μεσογειακά συστήματα. Η οικογένεια, επομένως, δεν βρίσκεται «μετά» το κράτος πρόνοιας· αποτελεί μέρος της πραγματικής λειτουργίας του.

Η αναλυτική συνέπεια είναι σημαντική. Όταν ένα κράτος σχεδιάζει περιορισμένες υπηρεσίες επειδή θεωρεί δεδομένη την οικογενειακή υποστήριξη, η οικογένεια μετατρέπεται από εθελοντικό δίκτυο αλληλεγγύης σε προϋποτιθέμενη υποδομή πολιτικής. Η διάκριση αυτή επιτρέπει να εξηγηθεί γιατί μια φαινομενικά ιδιωτική απόφαση -για παράδειγμα, μια κόρη που

αναλαμβάνει ηλικιωμένο γονέα- έχει δημόσιες θεσμικές προϋποθέσεις. Η παρούσα μελέτη χρησιμοποιεί τον όρο «αόρατο κράτος πρόνοιας» ως αναλυτική μεταφορά γι' αυτή τη λειτουργία: όχι επειδή η οικογένεια ταυτίζεται με το κράτος, αλλά επειδή απορροφά ανάγκες που διαφορετικά θα απαιτούσαν δημόσια ή αγοραία παροχή. Η μεταφορά αυτή θα είναι χρήσιμη μόνο εφόσον παραμένει ορατή η εσωτερική ανισότητα του ίδιου του νοικοκυριού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΕ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΗ ΤΥΦΛΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ

Το πέμπτο κεφάλαιο μεταφέρει τη θεωρητική συζήτηση στο επίπεδο της πολιτικής. Εξετάζει πώς οι ευρωπαϊκές στρατηγικές ενεργοποίησης ορίζουν το πρόβλημα των NEETs, ποια υποκείμενα κατασκευάζουν ως αποδέκτες πολιτικής και ποια είδη περιορισμών καθίστανται ορατά ή αόρατα. Η κριτική δεν βασίζεται στην υπόθεση ότι οι πολιτικές αγνοούν πλήρως το φύλο ή τη φροντίδα, αλλά στο ερώτημα αν η αρχιτεκτονική των παρεμβάσεων μπορεί να αναγνωρίσει τη φροντίδα ως προγενέστερο περιορισμό συμμετοχής.

Το Κεφάλαιο 5 εξετάζει κριτικά τη λογική των πολιτικών NEET με βάση το θεωρητικό μοντέλο που οικοδομήθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια. Με το παρόν σώμα πηγών, η ανάλυση είναι θεωρητικοκριτική και δεν ισχυρίζεται ότι αποτελεί πλήρη

corpus-based ανάλυση όλων των πρωτογενών κειμένων πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διάκριση αυτή είναι μεθοδολογικά σημαντική: οι διαπιστώσεις αφορούν τα δομικά σημεία που πρέπει να ελεγχθούν συστηματικά σε πλήρες policy corpus στην τελική εκδοχή της διατριβής.

5.1 Ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης

Οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης βασίζονται στη λογική ότι η κοινωνική ένταξη ενισχύεται όταν τα άτομα αποκτούν δεξιότητες, εργασιακή εμπειρία και κίνητρα επανένταξης. Η λογική αυτή έχει σημαντική πρακτική αξία, αλλά ενσωματώνει μια συγκεκριμένη θεωρία του προβλήματος: ότι το κύριο εμπόδιο βρίσκεται στην απόσταση του ατόμου από την αγορά εργασίας. Όταν, όμως, η απόσταση παράγεται από μη αμειβόμενη φροντίδα, η παρέμβαση ενδέχεται να στοχεύει το σύμπτωμα και όχι τον μηχανισμό.

Η κοινωνιολογική κριτική των πολιτικών ενεργοποίησης δεν πρέπει να εκφυλίζεται σε γενική απόρριψη της κατάρτισης ή των προγραμμάτων εργασίας. Χρειάζεται να εξεταστεί ποια κατηγορία υποκειμένου προϋποθέτουν. Συνήθως θεωρούν ότι ο ωφελούμενος μπορεί να διαθέσει χρόνο, να μετακινηθεί και να τηρήσει συγκεκριμένο πρόγραμμα. Αυτές οι προϋποθέσεις είναι ακριβώς εκείνες που μπορεί να μην πληροί μια φροντίστρια, ακόμη και αν διαθέτει υψηλό κίνητρο ένταξης.

Η διάκριση μεταξύ «απροθυμίας» και «μη διαθεσιμότητας» είναι επομένως θεμελιώδης. Η πρώτη οδηγεί σε πολιτικές παρακίνησης· η δεύτερη απαιτεί υποδομές φροντίδας, ευέλικτες ρυθμίσεις και ανακατανομή ευθύνης. Η μετατόπιση αυτή αποτελεί βασικό κριτήριο με το οποίο η μονογραφία αξιολογεί την καταλληλότητα των πολιτικών για τις γυναίκες NEET.

Οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης ενσωματώνουν μια συγκεκριμένη κανονιστική εικόνα του «ενεργοποιήσιμου» υποκειμένου: ένα άτομο που διαθέτει χρόνο, μπορεί να μετακινηθεί, να παρακολουθήσει πρόγραμμα, να αναζητήσει εργασία και να αποδεχθεί σχετικά άμεσα μια προσφορά. Αυτές οι προϋποθέσεις σπάνια εμφανίζονται ως ρητά κριτήρια, αλλά αποτελούν πρακτικό υπόβαθρο του σχεδιασμού. Για μια γυναίκα με έντονη φροντιστική ευθύνη, το πρόβλημα μπορεί να μην είναι η έλλειψη κινήτρου ή δεξιοτήτων αλλά η αδυναμία χρονικής συμμόρφωσης με το πρόγραμμα. Η διάκριση αυτή μεταβάλλει τη διάγνωση: από «έλλειμμα ενεργοποίησης» σε «έλλειμμα υποδομής συμμετοχής».

Η κριτική αυτή δεν ακυρώνει τον ρόλο της κατάρτισης, της συμβουλευτικής ή των εργασιακών ευκαιριών. Αντιθέτως, θέτει το ερώτημα για τις κοινωνικές προϋποθέσεις της αποτελεσματικότητάς τους. Ο Vancea και η Utzet (2018) δείχνουν τη σημασία των μεταβάσεων από το σχολείο στην εργασία για

τους Ισπανούς NEETs, ενώ οι O'Higgins και Brockie (2024) υπογραμμίζουν ότι η ευαλωτότητα και ο κοινωνικός αποκλεισμός απαιτούν περισσότερο διαφοροποιημένες προσεγγίσεις. Από αυτή τη σκοπιά, μια ενεργητική πολιτική είναι κοινωνιολογικά επαρκής όταν δεν παρέχει μόνο «ευκαιρία», αλλά αφαιρεί ή μειώνει και τα εμπόδια που καθιστούν την ευκαιρία μη αξιοποιήσιμη. Η φροντίδα αποτελεί ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά τέτοια εμπόδια.

6.6 Όρια και προοπτικές έρευνας

Τα όρια της παρούσας θεωρητικής πρότασης είναι ουσιώδη και πρέπει να αποτελέσουν μέρος της ίδιας της αξιολόγησής της. Πρώτον, η μονογραφία είναι θεωρητικοκριτική και δεν διαθέτει πρωτογενές εμπειρικό υλικό που να επιτρέπει άμεση αιτιώδη εκτίμηση της σχέσης φροντίδας, δεσμευμένου χρόνου και κατάστασης NEET. Η βιβλιογραφία υποστηρίζει επιμέρους συνδέσεις -τη σημασία των οικογενειακών ευθυνών για τη γυναικεία οικονομική αδράνεια, τις έμφυλες διαφοροποιήσεις στον κίνδυνο NEET, την επίδραση των καθεστώτων φροντίδας και τη χρονική φτώχεια-, αλλά το ολοκληρωμένο μοντέλο αποτελεί σύνθεση που χρειάζεται ανεξάρτητο εμπειρικό έλεγχο. Δεύτερον, η έννοια του μεσογειακού καθεστώτος χρησιμοποιείται ως αναλυτικός φακός και όχι ως περιγραφή μιας ομοιογενούς πραγματικότητας. Η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία και άλλες χώρες του Νότου διαφέρουν ως προς υπηρεσίες, οικογενειακές δομές, αγορά εργασίας, μεταναστευτικά καθεστάτα και πορεία

μεταρρυθμίσεων (Gal, 2010; Moreno-Fuentes & Marí-Klose, 2016; Negri & Saraceno, 2018). Τρίτον, η έμφαση στη φροντίδα δεν πρέπει να οδηγήσει σε υπερερμηνεία όλων των γυναικείων διαδρομών NEET. Η κατηγορία περιλαμβάνει ανεργία, ασθένεια, μεταβατικές φάσεις, εκπαιδευτικές διακοπές, αποθάρρυνση, μεταναστευτικές δυσκολίες και άλλες εμπειρίες που δεν εξηγούνται από τον προτεινόμενο μηχανισμό. Η «αόρατη ένταξη» είναι υπότυπος και όχι καθολικός ορισμός. Τέταρτον, οι έννοιες του δεσμευμένου χρόνου και της θεσμικής διαθεσιμότητας απαιτούν επιχειρησιακοποίηση. Ο χρόνος δεν αρκεί να μετρηθεί ως άθροισμα ωρών φροντίδας. Χρειάζονται δείκτες προβλεψιμότητας, δυνατότητας μεταβίβασης, ετοιμότητας, διακοπών, γεωγραφικής κινητικότητας και ελέγχου της ημερήσιας διάταξης. Πέμπτον, η ίδια η έννοια της φροντίδας είναι ετερογενής. Η φροντίδα μικρού παιδιού, ηλικιωμένου με άνοια, προσώπου με αναπηρία ή περιστασιακά ασθενούς συγγενή δημιουργεί διαφορετικές χρονικές και συναισθηματικές απαιτήσεις. Η θεωρία πρέπει, συνεπώς, να παραμένει ανοιχτή σε διαφοροποιήσεις του μηχανισμού ανά είδος φροντίδας. Τέλος, το μοντέλο αναπτύχθηκε με έμφαση στις γυναίκες, επειδή η βιβλιογραφία τεκμηριώνει επίμονες έμφυλες ανισότητες, αλλά δεν πρέπει να αποκλείει άνδρες φροντιστές ή μη δυαδικά υποκείμενα. Η συγκριτική του αξία θα ενισχυθεί ακριβώς αν μπορεί να εξηγήσει τότε ο

μηχανισμός είναι ισχυρά έμφυλος και τότε οι θεσμικές ρυθμίσεις μειώνουν αυτή τη διαφοροποίηση.

Οι προοπτικές έρευνας προκύπτουν άμεσα από αυτά τα όρια και μπορούν να οργανωθούν ως πρόγραμμα εμπειρικού ελέγχου της θεωρίας. Ένα πρώτο επίπεδο αφορά έρευνες χρήσης χρόνου που δεν θα καταγράφουν μόνο ώρες, αλλά και χρονική αυτονομία, απροβλεψιμότητα, διακοπτόμενη φροντίδα και υποχρέωση ετοιμότητας. Θα μπορούσε να κατασκευαστεί δείκτης «δεσμευμένου χρόνου» με επιμέρους διαστάσεις, ο οποίος να εξεταστεί ως προς τη σχέση του με τη συμμετοχή σε εργασία, εκπαίδευση και κατάρτιση. Δεύτερο επίπεδο είναι η ποιοτική έρευνα με γυναίκες NEET που παρέχουν φροντίδα. Ημιδομημένες συνεντεύξεις και ημερολόγια χρόνου θα επέτρεπαν να διερευνηθεί πώς οι ίδιες νοσηματοδοτούν την υποχρέωση, τότε την αντιλαμβάνονται ως επιλογή, τότε ως έλλειψη εναλλακτικών και πώς διαπραγματεύονται την ταυτότητά τους απέναντι στη θεσμική ετικέτα της «μη ενεργού». Τρίτο επίπεδο είναι η συγκριτική έρευνα. Μια σύγκριση Ελλάδας, Ιταλίας και Ισπανίας θα επέτρεπε να εξεταστούν εσωτερικές διαφοροποιήσεις του μεσογειακού χώρου, ενώ η σύγκριση Ελλάδας με μια σκανδιναβική χώρα θα μπορούσε να ελέγξει κατά πόσο η μεγαλύτερη απο-οικογενειοποίηση μειώνει τον μηχανισμό δεσμευμένου χρόνου ή απλώς τον αναδιαμορφώνει. Τέταρτο επίπεδο είναι ο διαχρονικός σχεδιασμός. Longitudinal δεδομένα

είναι απαραίτητα για να διερευνηθεί η ανατροφοδότηση: αν η αρχική αποχώρηση λόγω φροντίδας αυξάνει την πιθανότητα μελλοντικής ανάθεσης φροντίδας και αν η διάρκεια NEET μεταβάλλει τις πιθανότητες επιστροφής. Πέμπτο επίπεδο είναι η αξιολόγηση πολιτικών. Η προτεινόμενη «διάγνωση φροντίδας» μπορεί να δοκιμαστεί σε υπηρεσίες απασχόλησης ώστε να εξεταστεί αν η συστηματική καταγραφή υποχρεώσεων φροντίδας οδηγεί σε διαφορετική αντιστοίχιση μέτρων και υψηλότερη διατηρήσιμη συμμετοχή. Η τελική επιστημονική αξία του μοντέλου θα κριθεί όχι από το πόσο πειστικά οργανώνει σήμερα τη βιβλιογραφία, αλλά από το αν μπορεί να παράγει ερωτήματα που διαψεύδονται, να προβλέπει διαφοροποιήσεις ανά καθεστώς και κοινωνική ομάδα και να βελτιώνει την ερμηνεία πραγματικών διαδρομών. Η μονογραφία καταλήγει, συνεπώς, σε μια θεωρητική πρόταση και όχι σε μια καθολική ετυμηγορία. Οι γυναίκες NEET δεν συγκροτούν ενιαία κοινωνική ομάδα, η φροντίδα δεν αποτελεί μοναδικό μηχανισμό μη συμμετοχής και το μεσογειακό κράτος πρόνοιας δεν είναι αμετάβλητη δομή. Εκεί όπου, όμως, η φροντίδα οικογενειοποιείται, κατανέμεται έμφυλα, δεσμεύει τον έλεγχο του χρόνου και δεν αναγνωρίζεται από τους μηχανισμούς ενεργοποίησης, η κατάσταση NEET μπορεί να αποκτήσει διαφορετικό κοινωνιολογικό νόημα: να αποτελεί το θεσμικό όνομα μιας προηγούμενης, αόρατης και άνισα κατανεμημένης κοινωνικής εργασίας. Η μετατόπιση από την “αδράνεια” προς τις

προϋποθέσεις συμμετοχής είναι η κεντρική θεωρητική θέση που προτείνει η παρούσα μονογραφία για μελλοντική έρευνα και κριτική.

Ένα αυστηρό ερευνητικό πρόγραμμα θα πρέπει τέλος να εξετάσει τη θεωρία σε διαδοχικά επίπεδα εγκυρότητας. Η εννοιολογική εγκυρότητα απαιτεί να αποδειχθεί ότι ο «δεσμευμένος χρόνος» και η «αόρατη ένταξη» διακρίνονται από ήδη καθιερωμένες έννοιες και προσφέρουν πρόσθετη εξηγητική αξία. Η εσωτερική εγκυρότητα απαιτεί να διερευνηθεί η κατεύθυνση της αιτιότητας: αν η φροντίδα οδηγεί στη μη συμμετοχή, αν η προηγούμενη μη συμμετοχή οδηγεί στην ανάθεση φροντίδας ή αν οι δύο διαδικασίες αλληλοενισχύονται. Η εξωτερική εγκυρότητα απαιτεί διακρατικές και διαπεριφερειακές συγκρίσεις ώστε να φανεί αν το μοντέλο εφαρμόζεται μόνο σε συγκεκριμένα οικογενειοποιημένα περιβάλλοντα ή αν ο δεσμευμένος χρόνος εμφανίζεται με διαφορετικές μορφές και σε πιο απο-οικογενειοποιημένα καθεστώτα. Η διακριτική εγκυρότητα απαιτεί να συγκριθούν γυναίκες NEET με γυναίκες που παρέχουν αντίστοιχη φροντίδα αλλά παραμένουν στην εργασία, ώστε να εντοπιστούν οι πόροι και οι θεσμοί που αποτρέπουν τη μετάβαση προς μη συμμετοχή. Η πολιτική εγκυρότητα, τέλος, απαιτεί να εξεταστεί αν οι παρεμβάσεις που βασίζονται στη διάγνωση φροντίδας παράγουν καλύτερες και πιο διατηρήσιμες εκβάσεις από τις παρεμβάσεις που εστιάζουν αποκλειστικά σε δεξιότητες και αναζήτηση

εργασίας. Αυτή η πολυεπίπεδη αξιολόγηση είναι αναγκαία επειδή η θεωρία φιλοδοξεί να συνδέσει μακροθεσμούς, νοικοκυριακές σχέσεις και βιογραφικές διαδρομές. Καμία μεμονωμένη μέθοδος δεν μπορεί να ελέγξει ολόκληρο το μοντέλο. Οι έρευνες χρήσης χρόνου μπορούν να μετρήσουν κατανομές, οι συνεντεύξεις μπορούν να αναδείξουν νοήματα και διαπραγματεύσεις, τα διοικητικά δεδομένα μπορούν να δείξουν μεταβάσεις και διάρκεια, και οι συγκριτικές μελέτες πολιτικής μπορούν να εξετάσουν θεσμικές διαφοροποιήσεις. Η θεωρητικοκριτική φύση της παρούσας μονογραφίας, επομένως, δεν είναι τελικό στάδιο αλλά πρώτο βήμα ενός ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος. Η επιστημονική αξία της πρότασης θα ενισχυθεί αν μελλοντικές μελέτες αναδείξουν και περιπτώσεις όπου το μοντέλο αποτυγχάνει. Για παράδειγμα, αν υψηλός δεσμευμένος χρόνος δεν σχετίζεται με μη συμμετοχή επειδή ισχυρά εργασιακά δικαιώματα επιτρέπουν συνδυασμό ρόλων, τότε η συγκεκριμένη εξαίρεση θα αποκαλύπτει τον προστατευτικό ρόλο θεσμών. Αν γυναίκες με χαμηλό φορτίο φροντίδας παραμένουν επί μακρόν NEET, θα απαιτούνται άλλες εξηγήσεις. Μια καλή θεωρία δεν καταργεί την πολυπλοκότητα· οργανώνει τη διερεύνησή της και δηλώνει τα σημεία στα οποία μπορεί να αποδειχθεί ανεπαρκής. Με αυτή την έννοια, τα όρια της μονογραφίας δεν είναι αδυναμία που τοποθετείται τυπικά στο τέλος, αλλά συστατικό της θεωρητικής της πρότασης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ίδρυμα Heinrich Böll Ελλάδα. (2024). *Η κοινωνική οργάνωση της φροντίδας στην Ελλάδα*.

Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ). (2023). *Φύλο, φροντίδα και κοινωνική πολιτική*.

Λαμπροπούλου, Κ. (2023). Η έννοια της φροντίδας στην κοινωνική πολιτική και η σχέση της με το φύλο: από το δυϊσμό στη σύνθεση και στη διαφορά. *Κοινωνική Πολιτική*, 17, 35–55.

Μαρμαρά, Ε. (2022). *Η ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική: Επιρροές στην παλιά-νότια και νέα-ανατολική περιφέρεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης* (Διπλωματική εργασία). Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Πετμεζίδου, Μ. (1996). Social protection in Greece: A brief glimpse of a welfare state. *Social Policy and Administration*, 30(4), 324–347.

Τράπεζα της Ελλάδος. (2011). *Κοινωνική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης*.

Τριανταφύλλου, Τζ., Μεσθεναίου, Ε., Προύσκας, Κ., Γκόλτση, Π., Κουντούκα, Σ., & Λουκίσσης, Α. (2006). *Η οικογενειακή φροντίδα εξαρτημένων ηλικιωμένων ατόμων*. Αθήνα: ΙΚΠΑ.

Ιωάννου, Α., Αποστολάκης, Ι., & Σαράφης, Π. (2020). Κοινωνική πολιτική, κράτος πρόνοιας και μακροχρόνια φροντίδα στην Ελλάδα σε σύγκριση με την Ευρώπη. *Νοσηλευτική*, 59(3), 212–220.

Abdourahman, O. I. (2010). Time poverty: A contributor to women's poverty. *The African Statistical Journal*, 11(1), 16–37.

Adams, Z. O. E. (2022). Invisible labour: Legal dimensions of invisibilization. *Journal of Law and Society*, 49(2), 385–405.

Ajzenstadt, M., & Gal, J. (Eds.). (2010). *Children, gender and families in Mediterranean welfare states* (Vol. 2). Springer.

Avagianou, A., Kizos, T., & Gialis, S. (2022). Young NEETs in the EU South: Socio-spatial and gender divisions between the Great Recession and the Covid-19 pandemic. *Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography*, 122(1), 32–45.

Backer, D. I., & Cairns, K. (2021). Social reproduction theory revisited. *British Journal of Sociology of Education*, 42(7), 1086–1104.

Bakker, I. (2007). Social reproduction and the constitution of a gendered political economy. *New Political Economy*, 12(4), 541–556.

Benschop, Y., Halsema, L., & Schreurs, P. (2001). The division of labour and inequalities between the sexes: An ideological dilemma. *Gender, Work & Organization*, 8(1), 1–18.

Berger, J. B. (2000). Optimizing capital, social reproduction, and undergraduate persistence. In *Reworking the student departure puzzle* (pp. 95–124).

Bertani, M. (2013). Families in Italy in the face of the crisis of “Mediterranean” welfare. *Italian Sociological Review*, 3(2), 85–100.

Bourdieu, P. (2003). Cultural reproduction and social reproduction. In *Culture: Critical concepts in sociology* (Vol. 3, pp. 63–99). Routledge.

Bourdieu, P. (2018). Cultural reproduction and social reproduction. In *Knowledge, education, and cultural change* (pp. 71–112). Routledge.

Calzada, I., & Brooks, C. (2013). The myth of Mediterranean familism: Family values, family structure and public preferences for state intervention in care. *European Societies*, 15(4), 514–534.

Calzada, I., & Brooks, C. (2016). The myth of Mediterranean familism. In *The Mediterranean welfare regime and the economic crisis* (pp. 44–64). Routledge.

Chatzitheochari, S., & Arber, S. (2012). Class, gender and time poverty: A time-use analysis of British workers' free time resources. *The British Journal of Sociology*, 63(3), 451–471.

Ciziceno, M. (2024). Who will take care of them? A reflection on Southern European welfare regimes. *Society Register*, 8(1), 27–42.

Danner, M., Guégnard, C., & Maguire, S. (2021). Understanding economic inactivity and NEET status among young women in the UK and France. *Journal of Education and Work*, 34(7–8), 839–854.

De'Ath, A. (2018). Gender and social reproduction. In *The SAGE handbook of Frankfurt school critical theory* (pp. 1534–1550).

Dicks, A., Levels, M., Van der Velden, R., & Mills, M. C. (2022). How young mothers rely on kin networks and formal childcare to avoid becoming NEET in the Netherlands. *Frontiers in Sociology*, 6, 787532.

Farid, S., Abbasi, S. U. R. S., & Mahmood, Q. K. (2021). Modelling Bourdieusian social reproduction theory. *Social Indicators Research*, 157(1), 297–333.

Gal, J. (2010). Is there an extended family of Mediterranean welfare states? *Journal of European Social Policy*, 20(4), 283–300.

Gamarnikow, E. (2013). Sexual division of labour: The case of nursing. In *Feminism and Materialism* (pp. 96–123). Routledge.

Giordano, C. (2022). The care regime. In *Ethnicisation and Domesticisation* (pp. 103–184). Springer.

Gupta, P., & Pattanaik, F. (2025). Women in the Indian labour market: Juxtaposed between time and work. *Development Policy Review*, 43(3), e70007.

Hoang Minh Uyen, L. Y. (2023). Social reproduction and the division of labour. *Inter-Asia Cultural Studies*, 24(1), 143–158.

Huws, U. (2012). The reproduction of difference: Gender and the global division of labour. *Work Organisation, Labour and Globalisation*, 6(1), 1–10.

Kang, C., & Youn, M. (2024). Bridging the gender gap in NEET risk: Institutional influences on NEET status in different age groups. *SAGE Open*, 14(4), 21582440241294126.

Kenny, M., & Mackay, F. (2017). Feminist and gendered. In *Theory and methods in political science*.

Laslett, B., & Brenner, J. (1989). Gender and social reproduction: Historical perspectives. *Annual Review of Sociology*, 15(1), 381–404.

Leitner, S. (2003). Varieties of familialism: The caring function of the family in comparative perspective. *European Societies*, 5(4), 353–375.

Luxton, M. (2018). The production of life itself: Gender, social reproduction and IPE. In *Handbook on the international political economy of gender* (pp. 37–49).

Lüküslü, D., & Çelik, K. (2022). Gendering the NEET category: Young NEET women in Turkey. *Turkish Studies*, 23(2), 200–222.

Mackintosh, M. (2023). Gender and economics: The sexual division of labour and the subordination of women. In *Of marriage and the market* (pp. 3–17). Routledge.

Maguire, S. (2018). Who cares? Exploring economic inactivity among young women in the NEET group across England. *Journal of Education and Work*, 31(7–8), 660–675.

Malhi, F. N. (2024). Invisible no more: Unmasking the underestimated female labour market work. *South Asia Economic Journal*, 25(2), 158–183.

Malo, M. A., Mussida, C., Cueto, B., & Baussola, M. (2023). Being a NEET before and after the Great Recession: Persistence by gender in Southern Europe. *Socio-Economic Review*, 21(1), 319–339.

Mies, M. (2014). *Patriarchy and accumulation on a world scale*. Bloomsbury.

Moreno-Fuentes, F. J., & Marí-Klose, P. (Eds.). (2016). *The Mediterranean welfare regime and the economic crisis*. Routledge.

Naldini, M. (2004). *The family in the Mediterranean welfare states*. Routledge.

Nath, S. (2024). Navigating time poverty: Understanding the challenges faced by women in developing countries. SSRN.

Negri, N., & Saraceno, C. (2018). The Mediterranean welfare states between recalibration and change. In *Western capitalism in transition* (pp. 127–142).

O'Higgins, N., & Brockie, K. (2024). The youth guarantee, vulnerability, and social exclusion among NEETs in Southern Europe. *Politics and Governance*, 12.

Ranci, C., Arlotti, M., & Sabatinelli, S. (2025). Limits to growth of familialism? In *Research handbook on social care policy* (pp. 463–483).

Ringhofer, L. (2015). Time, labour, and the household: Measuring “time poverty” through a gender lens. *Development in Practice*, 25(3), 321–332.

Saraceno, C. (2016). Varieties of familialism. *Journal of European Social Policy*, 26(4), 314–326.

Sarasa, S. (2016). Long-term care: The persistence of familialism. In *The Spanish welfare state in European context* (pp. 237–257).

Sciortino, G. (2004). Immigration in a Mediterranean welfare state. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 6(2), 111–129.

Stavrevska, E. B. (2021). Feminised work, invisible labour. In *Routledge handbook of feminist peace research* (pp. 399–408).

Tzanakis, M. (2011). Bourdieu's social reproduction thesis. *Educate~*, 11(1), 76–90.

Vancea, M., & Utzet, M. (2018). School-to-work transition: The case of Spanish NEETs. *Journal of Youth Studies*, 21(7), 869–887.

Verschuur, C. (2013). Theoretical debates on social reproduction and care. In *International handbook on gender, migration and transnationalism* (pp. 145–162).

Zanfrini, L., & Giuliani, C. (2023). The experience of young NEET migrant women. *Social Sciences*, 12(2), 110.

Zuccotti, C. V., & O'Reilly, J. (2019). Ethnicity, gender and household effects on becoming NEET. *Work, Employment and Society*, 33(3), 351–373.

